

הלימוד השבועי מוקדש לעילוי נשמתו של אבינו האהוב והיקר ישראל חיים בן אברהם ורבקה שטרנברג ע"ה

הקדמה

מזמור ע"ט בתהלים הוא המזמור המתאר את חורבן ירושלים. המזמור שייך לסוג המזמורים המכונים "תחינה לאומית" או "קינת ציבור", שבהם העם מקונן על פורענות קשה שהתרגשה עליו ומבקש את ישועת ה'. הפרק נחלק לשני חלקים מרכזיים: קינה על הפורענות (א-ה) ותחינה לסליחה לישועה ולנקמה (ה-יג). בחלק הראשון בעל המזמור מתאר ומצייר לפנינו את המראות הקשים של החורבן - בית המקדש חרב, ירושלים עיי חרבות, גויות החללים מוטלות באין קובר והן מאכל לעופות ולחיות, דמם של ההרוגים ניגר כמים ואין מכסה את הדם. מתוך התיאור עולה הזעקה - עד מתי? ובלשון בעל המזמור - עד מָה ה' תִּצְנֵף לְנֶצַח, תִּבְעַר כְּמוֹ אֵשׁ קִנְאָתָהּ? (ה) חלקו השני של המזמור כולל תפילה לסליחה ולתשועה "יִנְדַע בְּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׁפוּר" (י). המזמור נאמר בשחרית של י"ז בתמוז, ובימינו נוהגים לאומרו גם בטקסי יום השואה והגבורה.

חלוקת המספור:

א מזמור לאֶסְף

קִינָה (א-ה)

- א אֶל־לֵהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנִחְלָתָהּ טְמְאוּ, אֶת הַיֵּכַל קִדְּשָׁה שָׂמוּ אֶת יְרוּשָׁלַם לְעֵינִים.
- ב נָתְנוּ אֶת נְבִלַת עֲבָדֶיךָ מֵאֹכֶל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם בְּשַׁר חֲסִידֶיךָ לְחִיתוֹ אֲרָץ.
- ג שָׁפְכוּ דַמָּם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִין קוֹבֵר.
- ד הֵייוּ חֲרָפָה, לְשִׁכְנֵינוּ לַעַג וְקִלְס, לְסִבִּיבוֹתֵינוּ.
- ה עַד מָה ה' תִּצְנֵף לְנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ אֵשׁ, קִנְאָתָהּ.

תחילה (ו-יג)

- ו שִׁפְךָ חַמָּתָה אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּהוּ וְעַל מַמְלְכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ.
- ז כִּי אָכַל אֶת-יַעֲקֹב וְאֶת נוֹהוּ הַשָּׂמוּ.
- ח אֶל תִּזְכָּר לָנוּ עוֹנֹת רֵאשִׁינִים מִהָר יִקְדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דָלוּנוּ מְאֹד.
- ט עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל דְּבַר כְּבוֹד שִׁמְךָ וְהִצִּילְנוּ וְכִפַּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שִׁמְךָ.
- י לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיךָ אֱלֹהֵיהֶם יִנְדַע בְּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׁפוּר.
- יא תִבּוֹא לְפָנֶיךָ אֲנֻקַת אֲסִיר כְּגֹל זְרוּעָה הוֹתֵר בְּנֵי תַמּוּתָהּ.
- יב וְהִשָּׁב לְשִׁכְנֵינוּ שְׂבַעֲתִים אֶל-חֵיקֶם חֲרָפְתָם אֲשֶׁר חָרְפוּ א-דְנֵי.
- יג וְאַנְחֵנוּ עִמָּךְ, וְצֹאן מִרְעִיתָה נֹדֵה לָּךְ, לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר נִסְפָה תִהְלָתָהּ.

1. "מזמור לאסף"

'מזמור' הוא כינוי מיוחד לפרקי תהילים, או לסוג מסוים של פרקים ולא נתבררה משמעות. מילה זו מופיעה חמישים ושבע פעמים בראש פרקי תהילים, ואינה נמצאת לא בגוף המזמורים ולא במקומות אחרים במקרא. עיינו בדברי המדרש. כיצד המדרש מבין את המילה "מזמור"? איזה קושי הוא מעלה ומהו הפתרון שהוא מציע?

מדרש איכה טו: ויצת אש בציון, כתיב (תהלים ע"ט) מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך, לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף, נהי לאסף, קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף, אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיירה וציירה, ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר, אמרו לו המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו... אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים, ולא שפך חמתו על ישראל.

2. "בעיוננו בפרק הנרגש, אנו נאלצים להזכיר לפחות שני פרקים אחרים, הדומים לו מאד במצב הרוח הכללי, בתיאור מצבו של העם, באופן הפניה אל ה' ואף בביטויים רבים. כוונתנו לפרקים **מ"ד וע"ד**" (פ' מלצה, פני ספר תהילים, עמ' קצ"ט).¹ עיינו במזמורים מ"ד וע"ד ועמדו על קווי הדמיון והשוני בינם לבין מזמורנו תוך שאתם מתייחסים לאסון המתואר, לתלונה כלפי ה' וליחס הגויים.

3. קינה על הכוראנות (א-ה)

בעל המזמור בוכה ומקונן על טימוא המקדש, על חורבן העיר ועל חילול גופותיהם של הרוגי המלחמה. עיינו במקורות הבאים וחשבו: האם כל נושאי הקינה שווים בחומרתם או שמא יש נקודה כואבת במיוחד בקינה? לאור השאלה הקודמת מהן שתי האפשרויות להבנת פס' ד?

דברים כ"ה, כה-כו: יתנגד ה' נגף לפני איביה בדרך אָחַד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תִּנּוּס לְפָנָיו וְהֵייתָ לְזַעֲוָה לְכָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. וְהֵייתָ נְבֻלָּתָהּ לְמַאֲכָל לְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבַהֲמַת הָאָרֶץ וְאִין מִחֲרִיד.
בראשית מ', יט: בְּעוֹד שְׁלִשֵׁת יָמִים יִשָּׂא פָרְעֹה אֶת רֵאשֵׁהּ מִעֲלֶיהָ וְתִלָּה אוֹתָהּ עַל יַעַץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת בְּשָׂרָהּ מִעֲלֶיהָ.
יחזקאל כ"ט, ה: וּנְטַשְׁתִּיהָ הַמְדַבְּרָה אוֹתָהּ וְאֵת כָּל דְּגַת יַאֲרֶיהָ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקְבָּץ לְחַיֵּת הָאָרֶץ וְלַעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתִיתִיהָ לְאָכְלָהּ.

4. במזמור ע"ט מופיעים שלושה גורמים: אלוהים, עם ישראל והגויים. אתרו במזמור את הפסוקים המתאימים.

5. ברקע התחינה הלאומית עומדת פורענות קשה והמתפללים מתנים את צרתם בדרך של דיווח ענייני וישיה. א. הפרשנים נחלקים בשאלה לאיזה אירוע מתייחס המזמור, עיינו במקורות המופיעים להלן. מהן שתי האפשרויות להבנת האירוע. מה תומך בכל אחת מן האפשרויות?

רד"ק ע"ט, א: מזמור לאסף א-להים באו גוים בנחלתך. זה המזמור נאמר על חורבן ירושלם כמו שמפרש. ואמר א-להים לשון קריאה, כלומר, אתה שאתה א-להים איך התאפקת על זה שבאו גוים אחרים על נחלתך. לעינים, לגלים, כי העיר ההרוסה היא גלי אבנים, וכן: לעי השָׂדֶה (מיכה א, ו) תרגמו: לִיגְרֵי חִקְלָא, ותרגום גַּלְעָד (בראשית לא, מז), יָגַר שְׁהִדוּתָא.
תרגום ע"ט, א: תושבחה על ידוי דאסף על חורבן בית מקדשא, אמר ברוח נבואה.
מל"א י"ד כה-כו: וְהִיא בִשְׁנֵה הַחֲמִישִׁית לְמַלְכָּהּ רַחֲבָעַם עָלָה שִׁישַׁק מֶלֶךְ מִצְרַיִם עַל יְרוּשָׁלַם. וַיִּקַּח אֶת אֲצִרוֹת בֵּית ה' וְאֶת אוֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת הַכֹּל לָקַח וַיִּקַּח אֶת כָּל מְגִנֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר עָשָׂה שְׁלֹמֹה.

1 פינבל מְלָצֵר (תרנ"ז - תשל"ג, 1897-1973). פרשן מקרא, איש חינוך ועסקן ציבור ישראלי, מורה בבית המדרש למורים של "המזרחי", פרשן התנ"ך ב"קול ירושלים" ו"קול ישראל", מנהל בית הספר רוחמה בירושלים, פרופסור באוניברסיטת בר-אילן ובישיבה יוניברסיטי בניו יורק.

ב. הטענה שה' והעם מושמים ללעג ולקלס לחרפה למשל ולשנינה על ידי צריהם חוזרת במזמורים רבים עיינו בתהילים פרק מ"ד, יד-יז; פרק ע"ד, י, יח, כב; פרק פ"ט; פרק מב, ועמדו על מרכזיותם של תיאורים אלה.

6. סימן ההיכר הבולט של הקובלנות בתחינות הלאומיות הן שאלות כגון למה?, עד מה?, עד מתי? איה? וכיוצא בזה. כל השאלות הן שאלות רטוריות. הצד השווה שבהן שהן מוחות על חוסר המעש של ה' לנוכח המצוקה. המניע לשאלות הוא הפער שחשים המתפללים בין הצפיה לבין המציאות. עיינו במקורות הבאים: תהילים פרק מ"ד, כד-כה; פרק ע"ד, א, י, יא; פרק ע"ט ה; פרק פ', ה, יג; פרק פ"ט, מז. מה הנימה שעולה מן הקריאות השונות? (קוצר רוח, יאוש, כעס, תחינה וכו')

7. "עַד מַה ה' יִתְּנֶנּוּ לְנֶפֶשׁ אֲנִי" (ה)

לשאלת בעל המזמור מתלווה תיאור הזמן "לנצח". "עד מתי?" היא קושיית הדוברים אודות משך הזמן שחרון אפו של ה' לא ישוב מהם, ואלו "לנצח" היא כבר קביעתם הסובייקטיבית, כי ה' ינטור להם לאורך ימים או לעולם. כיצד לדעתכם ניתן ליישב קושיה זו? עיינו גם במקורות הבאים בהם יש מבנה דומה של שאלה וקביעה:

תהילים מ"ד, כד: "למה תישן... אל תזנח לנצח"

תהילים ע"ד, ו: "למה...זנחת לנצח"

תהילים ע"ד, י: "עד מתי...ינאץ אויב שמך לנצח"

איכה ה', כ: "למה לנצח תשכחנו, תעזבנו לאורך ימים"

8. במזמורי תחינה לאומיים מופיעים בדרך כלל שני מרכיבים קבועים: פירוט המצוקה בהווה = קינה. הפלת תחנונים ובקשת רחמים והצלה מאת ה' = תחינה. עם זאת, מזמורי תחינה ציבור מגוונים מאד. יש תפילות שבהן המתפללים מונים את זכויותיהם או את זכויות אבותיהם. יש תפילות שבהן מתואר פרק מן ההיסטוריה של חסד ה' עם עמו. בחלק מן התחינות עמידתם של המתפללים תקיפה ובחלקן עמידתם של המתפללים היא בשפלות.

עיינו בתחינות הציבור הבאות: ישעיהו ס"ג, ז-יט, ס"ד; ירמיהו י"ד א-ט; תהילים מ"ד, ס', ע"ד, פ', פ"ג ופ"ט; איכה ה'.

א. מהי הנקודה המרכזית הנעדרת במזמורנו. מהו לדעתכם ההסבר להעדר זה.

ב. עיינו בפסוקים ח-ט: "מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד, עזרנו אלהי ישענו... והצילנו וכפר על חטאתינו". האם יש להם מקבילה בקינות שצוינו לעיל?

ג. מצאו ביטויי זירוז במזמור פ"ג, מה ההבדל בין התחושה העולה מביטויי הזירוז בפרקנו לבין התחושה העולה מהמזמורים המקבילים?

הרחבה: פ' אלצר - פני ספר תהילים (צ"ט-ה)

ואל הקינה על מצב העם ועל חלול שם השם ואל הבקשה הנגרשת לעזרת שמים, מצטרף בפרק זה באופן טבעי עוד רגש סוער אחד, אשר אעפ"י שמפרשים שונים שאינם בני ברית חושבים שהם יכולים להעמיד פנים כי הם ואמונתם נעלים על רגש זה, הרי אנו, שמעולם לא אמרנו שיש להושיט את הלחי השני, יודעים כי רגש אנושי טבעי הנה: רצון הנקמה. נקמה באלה הבאים בנחלתנו, המטמאים את היכל קדשנו, אלה השמים את ירושלים לעיים ושופכים דם כמים... ישנם בקרבנו אניני טעם החושבים אף הם שפסוקים אלה יש בהם משהו מהאכזריות. ואני נזכר בליל סדר. מסובים היינו לסדר, שבו השתתפו מאות אנשים, באחד הקיבוצים בסביבות ירושלים ו"מלך" הסדר אמר בתוך דבריו, כי כמה קטעים בהגדה של פסח קבלו בדורנו ובימינו גון אקטואלי יותר ואנו אומרים אותם בכונה כפולה ומכופלת ואולי אף בהתרגשות יתרה מאשר אמרום אבותינו. ובין קטעים אלה ציין את "חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים"; ואת ההכרזה "והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו - אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם"; ואת התפרצות החמה שבפרקנו: "שפך חמתך על הגויים".

אחד מותיקי סופרי ישראל, סופר בעל עט שופע ויפה טעם, בהזכר ענין הפסוקים הללו, העיר כי הוא מתפלל ליום שבו נאמר לא "שפך חמתך" אלא "שפך אהבתך". על כך השיבותיו אני עבדכם, כי אין כל סתירה בין רצונו לומר "שפך אהבתך" ובין אמירתנו היום "שפך חמתך". ודאי צריכות לחיות בלבנו האמונה והתקוה אשר הפיחו בנו הנביאים, כי יבוא יום והלכו גויים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלוהי יעקב. אכן מתפללים אנו בשעות מרוממות ביותר בחגיגנו: "וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו". אלא שכאן בפסוקים הללו נאמר: "שפך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו, כי אכל את יעקב..."

למה מסוגלים הגויים אשר לא ידעו את ה', באיזו מידה מסוגלים הם לאכל את יעקב ולכלותו - כפי שמוסיף ירמיהו (י, כה) - זאת אנו בדורנו יודעים ידיעה איומה יותר מאשר ידעו זאת דורות רבים לפנינו.

« שפוך חמתך, הגדת וושינגטון האשכנזית, פירנצה 1478

ביאורי מילים:

לְעֵיִם - לחרבות.

נִתְּנוּ אֶת נַבְלַת עֶבְדֵיךָ... לְחֵיתוֹ אָרֶץ - הרגו רבים מישראל ולא קברו את גופותיהם, כך אכלו את נבלותיהם העופות וחיות הבר.

עַד מָה ה' תִּתְּנֶנּוּ - עד מתי תכעס עלינו, ה' תִּתְּנֶנּוּ מלשון חרון אף, כעס.

יִדְעוּ בְּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֶבְדֵיךָ הַשָּׁפוּךְ - הלוואי שאנו נראה את נקמת האל בגויים על דם ישראל שנשפך על ידיהם.

תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֲנֹקֶת אָסִיר - הלוואי שתשמע את זעקתו ונאקתו של האסיר המיוסה, והכוונה לעם ישראל בשְׂבִיָּה ובגלות.

כְּגֹדֶל זְרוּעֶךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוֹתָהּ - אותם שנגזר עליהם למות, השאירים בחיים בזרועך הגדולה ובחוזקך.